

Василь Ухач,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2016-5335>

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ 1940–1950-Х РОКІВ: ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ (ВИБРАНІ АСПЕКТИ) (ПРОДОВЖЕННЯ)*

Проаналізовано процеси інституціалізації досліджень суб'єктів українського визвольного руху періоду 1940–1950-х років у контексті державної політики комеморації. Розкрито діяльність незалежних неурядових науково-громадських установ, зокрема Центру досліджень визвольного руху.

Ключові слова: інституціалізація, Український визвольний рух, ОУН, УПА, Урядова комісія, Центр досліджень визвольного руху, комеморація, сучасна історіографія.

Бібл.: 28.

Ухач В.

Украинское освободительное движение 1940-1950-х годов: институциализация исследований: (избранные аспекты) (продолжение)

Проанализировано процессы институциализации исследований субъектов украинского освободительного движения 1940–1950-х годов в контексте государственной политики коммеморации. Раскрыто деятельность независимых неправительственных научно-общественных учреждений, в частности, Центра исследований освободительного движения.

Ключевые слова: институциализация, Украинское освободительное движение, ОУН, УПА, Государственная комиссия, Центр исследований освободительного движения, коммеморация, современная историография.

Ukhach V.

Ukrainian liberation movement of the 1940s-1950s: The institutionalization of researches (selected aspects) (continuation)

The institutionalization processes of research of the Ukrainian liberation movement subjects in the period of 1940-1950-s are analyzed in the context of the state policy of commemoration. Many measures were provided in order to legally regulate their fight against totalitarian regimes. It is established that during the period from 1991 to 2004 there were careful attempts to study and evaluate the activities of the OUN and of the UPA. The OUN and the UPA problems contained a set of socio-political, ideological and value elements. On December 6, 2018, the Verkhovna Rada of Ukraine amended the law, giving the UPA soldiers the status of combat veterans and providing them with social protection. Non-governmental, scientific and public institutions played a significant role in the development and popularization of the Ukrainian liberation movement, particularly, very important work was done by the Centre of liberation movement researches. The Centre provided not only the researches, but also conducted educational campaign in order to objectively highlight the national liberation struggle of Ukrainians for freedom and independence during the first half of the XX century.

Keywords: institutionalization, Ukrainian liberation movement, the OUN, the UPA, Government commission, the Centre of liberation movement researches, commemoration, modern historiography.

Постановка проблеми. Національне відродження кінця 1980 – початку 1990-х років ХХ ст. в умовах перебудовних процесів охопило усі сфери життєдіяльності суспільства, оголивши, з одного боку, увесь клубок кризових явищ радянської держави, а з іншого – стимулювало «косметично» оновлену політичну верхівку визначитися – або піти шляхом реформ з метою модернізації командно-адміністративної системи і прискореного економічного поступу, або ж залишити незмінним статус-кво наявної системи, що було рівнозначно остаточно приректи союзна державу на тотальне відставання від західного світу, а отже, й втрату статусу наддержави.

Нова хвиля лібералізації режиму, політика гласності, що були одними з основних позитивами горбачовського режиму, спричинили інформаційний бум [1, с. 498–499] у сфері намагань привідкрити завісу проблемних питань історичного минулого, сприяли пробудженню національно-визвольних рухів.

Поступово від цензурних лещат звільнялася і вітчизняна історіографія, а тому «права про український національно-визвольний рух поступово проривалася через завісу секретності і лещата манкуртизму назовні» [2, с. 42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній українській історіографії відсутні системні напрацювання заявленої наукової теми. Окремі аспекти відображені в колективних та індивідуальних монографіях, дисертаціях, наукових публікаціях, зокрема таких авторів: Г. Биструхіна, Д. Веденєєва, В. В'ятровича, О. Гриценка, Ю. Киричука, М. Кугутяка, С. Кульчицького, І. Мамонтова І. Патриляка, В. Ухача та ін. [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У період 1991–1996 рр., незважаючи на спроби насамперед Верховної Ради України унормувати процес вивчення питань, пов'язаних із перевіркою діяльності ОУН і УПА, не вдалося дійти до жодних реальних результатів, завівши українські владні інституції у політичний «клінч». З-поміж причин, що не дозволили сформуванню юридичний висновок щодо оцінювання діяльності суб'єктів українського самостійницького руху, слід виокремити: відсутність належного фінансового забезпечення, поляризація поглядів на проблему ОУН і УПА парламентських політичних сил, нерішучість владних інституцій та відповідальних керівників, їх своєрідна електоральна боязнь. Варто зауважити, що оцінюючи інституційну складову в діяльності окремих органів влади України впродовж 1994–2004 рр. у питанні дослідження українського визвольного руху, маємо констатувати, що вона обмежилася рамками прийнятих ухвал, створення тимчасових комісій українським парламентом, президентських ініціатив та доручень урядовій комісії. З огляду на реалії суспільно-політичної ситуації в різних регіонах керманіч незалежної України, представники парламентських політичних сил, загалом обрали «тактику невтручання в «проблему ОУН-УПА» [4, с. 37], що, звісно, не сприяло її вирішенню, а ще більше консервувало цю проблему.

Мета статті – проаналізувати процеси інституціалізації досліджень суб'єктів українського визвольного руху в період 1940 - 1950-х років у контексті державної політики комеморації, зокрема діяльності Центру досліджень визвольного руху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неспроможність тимчасової парламентської комісії вирішити питання змусило Президента України Л. Кучму 28 травня 1997 р. дати доручення створити Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА на чолі з тодішнім прем'єр-міністром В. Смолем [5, с. 64]. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. за № 1004 [6], комісія на чолі з віце прем'єр-міністром і рядом міністрів, голови Служби безпеки України (далі – СБУ), Генпрокурора (за згодою), президента НАН та керівників Інституту історії України та Інституту стратегічних досліджень, обох ветеранських об'єднань (за згодою) [7, с. 7], мала завдання «вивчення питань, пов'язаних з діяльністю ОУН-УПА, і підготовка історично та юридично обґрунтованих висновків щодо її діяльності (тут і надалі курсив наш – В.У.)» [6].

Діяльність робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА була неоднозначно оцінена. По-перше, як зазначають науковці О. Гриценко, М. Кугутяк, С. Кобута «у політико-правовій площині якісного прориву не відбулося ...» [5, с. 64], а тому український парламент ні III, а ні IV скликань не спромігся прийняти жодного законопроекту, який би визнавав права ветеранів УПА [8, с. 124]. Авторитетний фахівець з державної політики комеморації О. Гриценко головною причиною цього вважає контрверсійність проблематики ОУН-УПА, повільною зміною, а то й небажанням населення, особливо сходу і півдня України, що становило електоральну базу тодішніх парламентських партій Верховної Ради України, міняти своє ставлення до оцінювання повстанської армії, помітним охолодженням інтересу до вирішення цієї проблематики з боку тодішніх очільників України [8, с. 124]. Вітчизняний історіософ В. Ткаченко вважає, що відповідь на це питання залежить «від ціннісних координат, у які ставлять проблему примирення. Моральний підхід визначає площину християнського гуманізму – «прощаю і прошу прощення», політичний – «хто винен, а хто ні» [5, с. 65]. По-друге, праця залучених до робочої групи фахівців та їх намагання представити об'єктивні історичні висновки, ґрунтовані на широкій документальній базі, апріорі наражалася на критику тих учасників дискусії навколо ОУН і УПА, частина яких намагалася законсервувати міфи компартійної пропаганди (звідси вимога прорадянського ветеранського комітету вилучити з робочої групи істориків – «перевертнів-дилетантів» [9]), інша ж – їхні опоненти – у намаганні творити нові міфи [10, с. 128]. Як слушно зауважують київські дослідники Д. Веденєєв і Г. Биструхін, кожна із сторін ретельно оминала історичні реалії, які не вписувалися у їх концептуальне полотно подій [10, с. 128]. По-третє, критично оцінив «Фаховий висновок» робочої групи як *policy paper* О. Гриценко, стверджуючи, що він виявився «документом не досконалим: ані чітких відповідей, а ні конкретних рекомендацій, як треба вирішувати «проблему ОУН-УПА», в ньому немає» [8, с. 125]. Останнє твердження видається нам дискусійним, оскільки саме робоча група істориків, зцементована насамперед із співробітників Інституту історії України, часто без бюджетного фінансування (з 2001 р. протягом трьох років) професійно виконала свою ділянку роботи.

Знаковою, на нашу думку, подією було ухвалення українським парламентом 9 квітня 2014 року чотирьох так званих законів про декомунізацію (набули чинності 21 травня 2015 р.):

1) Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р., № 317-VIII [11]. Законом «... комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму» [11].

2) Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», від 9 квітня 2015 р., № 314-VIII [12]. Цей закон, зрештою, як і інші, з пакету декомунізаційних, викликав суспільно-політичні дискусії. Водночас фактично вперше на законодавчому рівні борцями за незалежність України було визнано ОУН, УПА, Поліську Січ (Т. Бульби-Боровця), УНР, УГВР, а держава надавала соціальні гарантії борцям за незалежність України у XX ст. та членам їхніх сімей. Отже, держава визнавала той факт, що борці за незалежність України у XX ст., зіграли головну роль у відновленні Української держави, і така *боротьба вважалася правомірною* [12].

Мабуть, єдиний дослідник історико-правових аспектів діяльності українського націоналістичного руху у протистоянні антидемократичним режимам у 1920–1950-х рр. XX ст. І. Мамонтов [13] стверджує, що, по-перше, закон, який має політико-декларативний характер, встановлює позицію держави Україна щодо ролі борців за її незалежність у XX ст., по-друге, вперше в історії України на державному рівні визнає борцями за незалежність та надає правовий статус і пошановує тих людей, які десятиліттями, «завдячуючи» комуністичній пропаганді, носили «клеймо» «зрадників», «запеклих ворогів українського народу», по-третє, закон потребує конкретизації цивільно-правового характеру відповідальності за дії, передбачені ст. 6, що дасть змогу уникнути нормативної казуїстики у правозастосовчій практиці [14, с. 247–248]. В. Кубік висловлює сподівання, що організаційно-правові аспекти вшанування воїнів ОУН і УПА з огляду на набуття чинності нового законодавства, а на цій основі пошук механізмів забезпечення прав і законних інтересів борців українського визвольного руху, сприятиме зменшенню суспільної напруги, примиренню та консолідації українського суспільства [15, с. 206, 209].

3) Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 роки» від 9 квітня 2015 р., № 316-VIII [16]. Мета цього закону – «забезпечення відкритості архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [16], недопущення в майбутньому повторення злочинів тоталітарних режимів, дискримінації за будь-якими ознаками, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загроз незалежності та національній безпеці України.

4) Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» від 9 квітня 2015 р., № 315-VIII [17].

У контексті вивчення питання інституціалізації досліджень українського самостійницького руху, в умовах часто повільного утворення державою нових інституційних органів, що мають відновлювати та зберігати національну пам'ять українського народу, надзвичайно важливу роль відіграли незалежні неурядові науково-громадські установи. Чільне місце у цьому переліку належить Центру досліджень визвольного руху (далі – ЦДВР), заснованому у жовтні 2002 р. у м. Львові.

ЦДВР вдалося налагодити плідну співпрацю із Львівським представництвом Українського інституту національної пам'яті, Секретаріатом Президента України (в окремі періоди), державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, насамперед західних областей, науковими установами – Інститутом українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, Львівським національним університетом імені Івана Франка, Дніпропетровським національним університетом, Українським католицьким університетом, Національним університетом «Острозька академія», Центром дослідження геноциду та резистансу Литви, краєзнавчими музеями [18, с. 256–257]. Із 2012 р. ЦДВР є організацією-членом Платформи європейської пам'яті та сумління (штаб-квартира у м. Празі) [19, с. 455]. До сфери його дослідження належить діяльність та злочини тоталітарних режимів у Європі у XX ст. та не допустити відновлення тоталітаризму у Європі [20].

Окрім вивчення історії державних утворень, громадсько-політичних рухів, військових формацій, карально-репресивної політики окупаційних режимів на українських землях у XX ст. [20], ЦДВР: 1) розробляє навчальні програми; 2) надає юридичним та фізичним особам консультації та експертні оцінки з питань українського визвольного руху, особливостей карально-репресивної політики окупаційних режимів; 3) сприяє громадянам у пошуку архівної інформації щодо жертв репресій та учасників українського самостійницького руху; 4) здійснює аналіз та розробку програм у сфері збереження національної пам'яті; 5) опрацьовує досвід посткомуністичних країн Східної та Центральної Європи у сфері подолання наслідків тоталітаризму [19, с. 455].

У діяльності ЦДВР можна виокремити кілька напрямів:

1) *архівний* – Центр володіє унікальним архівом документів з історії визвольної боротьби націоналістичного підпілля та Української повстанської армії, фотоархівом [20]. Знаковою подією стало відкриття 19 березня 2013 р. «Електронного архіву визвольного руху» [21] – результату трьохрічного спільного проєкту Центру з колегами Львівського національного університету імені Івана Франка та співробітниками музею-меморіалу «Тюрма на Лонцького» [22]. Особливістю Е-архіву є його перманентне поповнення електронними копіями документів з історії ОУН та УПА, яке на сьогодні нараховує до 14 000 систематизованих та описаних документів, які безперечно будуть корисні як науковцям, так і зацікавленим історією національно-визвольного руху;

2) *бібліотечний* напрям передбачає володіння Центром спеціалізованою бібліотекою (бл. 9 тис. томів) та архівом (бл. 100 тис. одиниць). Найбільш повно представлені видання з тематики ОУН і УПА [20];

3) *консультаційний* напрям роботи Центру фокусується на наданні фізичним та юридичним особам експертних оцінок з різнопланових аспектів проблематики українського визвольного руху;

4) *популяризаційний* напрям діяльності передбачає активну навчально-методичну роботу в освітньому, студентському середовищі. Зокрема, спільно з окремими університетськими установами ЦДВР щорічно (у 2018 р. відбудеться вже 7-й) організовує всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт «Український визвольний рух 1920–1950-х років» [23];

5) плідною є і *видавнича* діяльність ЦДВР. У співпраці з Інститутом українознавства імені Івана Крип'якевича НАН. Центр видає науковий часопис «Український визвольний рух» (за станом на 2017 р. в науковий світ вийшов 21 номер) [19]. Аналіз випусків часопису дає змогу виокремити тематичну проблематику, зокрема: теорію та методологію, історіографію, термінологічний апарат дослідження українського визвольного руху; ідеологію визвольного руху; джерела до історії українського визвольного руху; історію УВО та ОУН у 1920–1939 рр.; період збройної боротьби ОУН і УПА; знакові постаті, символіку визвольного руху тощо [24]. Окремі збірники часопису «Український визвольний рух» мають чітку тематичну спрямованість і приурочувалися, зокрема, до 75-тя ОУН (зб. 3) [25], життєвому шляху та боротьбі очільників визвольного руху – Є. Коновальцю (зб. 8, 16) [26], Р. Шухевичу (зб. 10) [27].

Зусиллями співробітників Центру організовано документальні виставки «УПА: історія нескорених» (2007 рік, авт. кол.: В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Соболь, О. Сало), «Сила волі: провідники визвольного руху: Є. Коновалець, С. Бандера, Р. Шухевич, В. Кук» (авт. кол.: В. В'ятрович, І. Дерев'яний, Р. Забілий, В. Стефанів, А. Шевців, О. Сало) [28].

Отже, ЦДВР за роки свого існування, незважаючи на відсутність державної підтримки, набув своєрідного статусу не тільки регіонального, а й всеукраїнської інституційної установи, що намагається бути на вістрі суспільних процесів, орієнтованих на визначення місця і ролі визвольної боротьби в історії, національній пам'яті, суспільно-політичному житті українського народу [10, с. 256].

Висновки. По-перше, за період 1991–2004 рр. (за президентства Л. Кравчука та Л. Кучми) відбувався процес спроб обережного вивчення та оцінювання діяльності ОУН і УПА та наступного унормування окремих аспектів їх боротьби з тоталітарними режимами. Проблема ОУН і УПА містила комплекс суспільно-політичних, ідеологічних та ціннісних складників, вирішення окремих сегментів яких перші два Президенти України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів робили з постійним спостереженням за електоральними настроями населення окремих регіонів України. Власне, за цей період не було зроблено жодних реальних кроків до утворення нових інституцій, які б діяли у сфері історичної пам'яті, сприяли б поверненню правди про табуйовані комуністичним режимом питання вітчизняної історії, українського визвольного руху зокрема. Загалом першим трьом Президентам України так і не вдалося реалізувати основне завдання політики щодо українського визвольного руху – на законодавчому рівні визнати УПА стороною, яка воює, і надати їй ветеранам відповідні соціальні гарантії. 6 грудня 2018 р. Верховна Рада України внесла зміни до чинного законодавства, надавши воякам УПА статус учасників бойових дій та гарантувавши їм соціальний захист [10]. По-друге, значну роль у розробці, популяризації проблематики українського визвольного руху відіграли недержавні, науково-громадські установи, які завдяки меценатській, грантівській фінансовій допомозі, налагоджували співпрацю між науково-дослідницькими, університетськими закладами, органами місцевої державної влади та місцевого самоврядування, в умовах доволі кволої державної політики комомератції, виконали функції інституційних органів у дослідженні актуальних питань українського самостійницького руху 30-50-х років ХХ ст. Чільне місце безперечно належить Центру досліджень визвольного руху з осередком у м. Львові, який з 2002 р. і по сьогодні проводить наполегливу не тільки науково-дослідну, але й просвітницьку роботу з об'єктивного відображення героїчної сторінки національно-визвольної боротьби українства за свободу і незалежність у період першої половини ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Котигоренко В. Національні рухи в суспільних процесах в Україні на межі 1980-х – 1990-х років. В кн.: *Національне питання в Україні XX – поч. XXI ст.: історичні нариси* / Відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 498–499.
2. Киричук Ю. А. Український національний рух 40 – 50-х років XX століття: ідеологія та практика. Львів : Добра справа, 2003. С. 42.
3. Ухач В. З. Внесок неурядових науково-громадських установ у дослідження проблематики українського визвольного руху (1939 – серед. 50-х рр. XX ст.). URL : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2404 (дата звернення 19.08.2018 р.).
4. Ухач В. Український визвольний рух 1940–1950-х років: інституціалізація досліджень (вибрані аспекти). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1 (17). С. 35–42.
5. Кугутяк М., Кобута С. Політико-правові підстави визнання ОУН та УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. *Галичина*. 2008. № 14. С. 64.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА» від 12 вересня 1997 р., № 1004. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-%D0%BF> (дата звернення 16.07.2018 р.).
7. Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / відп. ред. Кульчицький С. В. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2005. С. 7.
8. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ : К.І.С., 2017. С. 124–125.
9. Кульчицький С. ОУН-УПА: справа в істині, а не в політичній монополії на минуле. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/oun-upa-sprava-v-istini-ne-v-politichniy-monopoliyi-na-minule> (дата звернення 04.07.2018 р.).
10. Веденєєв Д., Биструхін Г. Військова діяльність руху ОУН та УПА й їх противників у світлі норм міжнародного гуманітарного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 128.
11. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015, № 317-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення 21.07.2018 р.).
12. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9.04.2015 р., № 317-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/314-19>.
13. Мамонтов І. О. Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х–1950-х рр.: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2016. 230 с.
14. Мамонтов І. О. Правові особливості Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9.04.2015 р., № 317-VIII. *Держава у теорії і практиці українського націоналізму*: матеріали VI Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. / наук. ред. О. М. Сич. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. С. 247–248.
15. Кубік В. С. Організаційно-правові аспекти вшанування ОУН і УПА на сучасному етапі державотворення в Україні. *Держава у теорії і практиці українського націоналізму*: матеріали VI Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. / наук. ред. О. М. Сич. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. С. 206, 209.
16. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 роки: Закон України від 09.04.2015 р., № 316-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/316-19> (дата звернення 21.07.2018 р.).
17. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України від 9 квітня 2015 р., № 315-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/315-19> (дата звернення 21.07.2018 р.).
18. Центр досліджень визвольного руху обрав нове керівництво та визначив напрями подальшого розвитку. *Український визвольний рух*. 2007. Зб. 11. С. 256–257.
19. В'ятрович В. М. Центр досліджень визвольного руху. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10: Т-Я. С. 455.
20. Центр досліджень визвольного руху. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 11.07.2018 р.).
21. Відкрито Інтернет-архів визвольного руху. URL : <http://www.istpravda.com.ua/short/2013/03/19/117950/> (дата звернення 13.07.2018 р.).
22. У Львові презентують архів Українського Визвольного Руху з 10 тисячами раніше недоступних документів. URL : <http://ounuis.info/publications/item/48-u-lvovi-prezentuyut-elektronnyj-arxiv-ukrayinskogo-vyzvolnogo-ruxu-z-10-tysyachamy-ranishe-ne-dostupnyh-dokumentiv.html> (дата звернення 13.07.2018 р.).

23. Конкурс студентських наукових робіт «Український визвольний рух 1920-1950-х років». URL : <http://www.cdvr.org.ua/content/конкурс-студентських-наукових-робіт-український-визвольний-рух-1920-1950-х-років> – 2017 (дата звернення 14.07.2018 р.).
24. Діяльність Центру досліджень визвольного руху. URL : dspace.nbuv.gov.ua (дата звернення 16.07.2018 р.).
25. Український визвольний рух: науковий збірник 2004. Зб. 3. 303 с.
26. Український визвольний рух: науковий збірник 2006. Зб. 8. 312 с.
27. *Український визвольний рух. До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича*. 2007. Зб. 10. 352 с.
28. Документальна виставка «УПА: історія нескорених». URL : www.cdvr.org.ua/.../книга-відгуків-на-фотовиставці-«упа-і... (дата звернення 25.07.2018 р.).

References

1. Kotyhorenko, V. (2012). *Natsionalni rukhy v suspilnykh protsesakh v Ukraini na mezhi 1980-kh-1990-kh rokiv [National movements in social processes in Ukraine at the turn of the 1980s - 1990s]*. V kn.: Natsionalne pytannia v Ukraini XX-poch. XXI st.: istorychni narysy / Vidp. red. V. A. Smolii. Kyiv: Nika-Tsentr, 498–499. [in Ukrainian].
2. Kyrychuk, Yu. A. (2003). *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40-50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian National Movement in the 40's - 50's of the XX Century: Ideology and Practice]*. Lviv: Dobra sprava, 42. [in Ukrainian].
3. Ukhach, V. Z. *Vnesok neuriadovykh naukovo-hromadskykh ustanov u doslidzhennia problematyky ukrainskoho vyzvolnoho rukhu (1939-sered. 50-kh rr. XX st.) [Contribution of non-governmental scientific and public institutions to the study of the Ukrainian liberation movement (1939 - mid-1950s)]*. Retrieved from http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2404 [in Ukrainian].
4. Ukhach, V. (2019). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh 1940–1950-kh rokiv: instytutsializatsiia doslidzen (vybrani aspekty) [The Ukrainian liberation movement of the 1940s-1950s: The institutionalization of researches (selected aspects)]*. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*, 1 (17), 35–42.
5. Kuhutiak, M., Kobuta, S. (2008). *Polityko-pravovi pidstavy vyznannia OUN ta UPA voiuichoiu storoniou u Druhii svitovii viini [Political and legal grounds for the recognition of the OUN and the UPA as a belligerent party in World War II]*. *Halychyna – Galicia*, 14, 64. [in Ukrainian].
6. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Uriadovu komisiuu z vuvchennia diialnosti OUN-UPA» vid 12 veresnia 1997 r., № 1004 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Governmental Commission for the study of the OUN-UPA Activities» of September 12, 1997, No. 1004]*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-%D0%BF> (data zvernennia 16.07.2018 r.). [in Ukrainian].
7. Kulchytskyi, S. V. (vidp. red.). (2005). *Orhanizatsiia ukrainskyi natsionalistiv i ukrainska povstanska armii. Istorychni narysy [Organization of Ukrainian Nationalists and The Ukrainian Insurgent Army. Historical Essays]*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 7 [in Ukrainian].
8. Hrytsenko, O. (2017). *Prezydenty i pamiat. Polityka pamiaty prezidentiv Ukrainy (1994-2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty [Presidents and memory. Memory of the Presidents of Ukraine (1994-2014): background, message, implementation, results]*. Kyiv: «K.I.S.», 124–125 [in Ukrainian].
9. Kulchytskyi, S. *OUN-UPA: sprava v istyni, a ne v politychnii monopolii na mynule [The OUN-UPA: It's about the truth, not the political monopoly of the past]*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/oun-upa-sprava-v-istyni-ne-v-politichniy-monopolii-na-minule> [in Ukrainian].
10. Viedenieiev, D., Bystrukhin, H. (2007). *Viiskova diialnist rukhu OUN ta UPA y yikh protyvnykiv u svitli norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava [Military activities of the OUN and UPA movement and of their opponents in the light of international humanitarian law]*. *Pidpriumnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 4, 128 [in Ukrainian].
11. *Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystytskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symboliky» vid 09.04.2015, № 317-VIII [Act of Ukraine «On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbolism» of 09.04.2015, No. 317-VIII]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19> [in Ukrainian].
12. *Zakon Ukrainy «Pro pravovyi status ta vshanuvannia pamiaty bortsiv za nezalezhnist Ukrainy u XX stolitti» vid 9.04.2015 r., № 317-VIII [Act of Ukraine «On the Legal Status and Honor of the Memory of Fighters for Independence of Ukraine in the XX Century» of 9.04.2015, No. 317-VIII]*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/314-19> [in Ukrainian].

13. Mamontov, I. O. (2016). *Ukrainskyi natsionalistychnyi rukh u protystoianni antydemokratychnym rezhymam u 1920-kh-1950-kh rr.: istoryko-pravove doslidzhennia: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01-teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen* [The Ukrainian Nationalist Movement against Anti-Democratic Regimes in the 1920s-1950s: A Historical and Legal Study]. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].
14. Mamontov, I. O. (2015). Pravovi osoblyvosti Zakonu Ukrainy «Pro pravovy status ta vshanuvannia pamiati bortsiv za nezalezhnist Ukrainy u XX stolitti» vid 9.04.2015 r., № 317-VIII [Legal features of the Act of Ukraine «On Legal Status and Honoring the Memory of Fighters for Independence of Ukraine in the XX Century» of 9.04.2015, No. 317-VIII]. *Derzhava u teorii i praktytsi ukrainskoho natsionalizmu. Mat-ly VI Vseukr. nauk. konf. z mizhnar. uchastiu*. Ivano-Frankivsk, 26–27 chervnia 2015 r. Nauk. red. O.M. Sych. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 247–248 [in Ukrainian].
15. Kubik, V. S. (2015). Orhanizatsiino-pravovi aspekty vshanuvannia OUN i UPA na suchasnomu etapi derzhavotvorennia v Ukraini. *Derzhava u teorii i praktytsi ukrainskoho natsionalizmu* [Organizational and legal aspects of honoring the OUN and the UPA at the modern stage of state formation in Ukraine. State in the theory and practice of Ukrainian nationalism]. *Mat-ly VI Vseukr. nauk. konf. z mizhnar. uchastiu*. Ivano-Frankivsk, 26-27 chervnia 2015 r. Nauk. red. O.M. Sych. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 206, 209 [in Ukrainian].
16. Zakon Ukrainy «Pro dostup do arkhiviv represyynykh orhaniv komunistychnoho totalitarnoho rezhymu 1917–1991 roky» vid 09.04.2015 r., № 316-VIII [Act of Ukraine «On Access to the Archives of the repressive bodies of the Communist Totalitarian Regime of 1917–1991» of 09.04.2015, No. 316-VIII]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/316-19> [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy «Pro uvichnennia peremohy nad natsyzmom u Druhii svitovii viini 1939–1945 rokiv» vid 9 kvitnia 2015 r., № 315-VIII [Act of Ukraine «On the Perpetuation of the Victory over Nazism in the Second World War in 1939–1945» of April 9, 2015, No. 315-VIII]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/315-19> [in Ukrainian].
18. Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu obrav nove kerivnytstvo ta vyznachyv napriamy podalshoho rozvytku [The Centre of liberation movement researches selected new leadership and defined areas of further development]. (2007). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian Liberation Movement, 11*, 256–257 [in Ukrainian].
19. Viatrovych, V.M. (2013). *Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* [The Centre of liberation movement researches]. Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, T. 10: T-Ya [in Ukrainian].
20. *Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu* [The Centre of liberation movement researches]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
21. *Vidkryto Internet-arkhiv vyzvolnoho rukhu* [The liberation movement's online archive has been opened]. Retrieved from <http://www.istpravda.com.ua/short/2013/03/19/117950/> [in Ukrainian].
22. *U Lvovi prezentuiut arkhiv Ukrainskoho Vyzvolnoho Rukhu z 10 tysiachamy ranishe nedostupnykh dokumentiv* [An archive of the Ukrainian liberation movement with 10,000 documents (previously unavailable) is presented in Lviv]. Retrieved from <http://ounuis.info/publications/item/48-u-lvovi-prezentuyut-elektronnyj-arkhiv-ukrayinskogo-vyzvolnogo-ruxu-z-10-tysiachamy-ranishe-ne-dostupnykh-dokumentiv.html> [in Ukrainian].
23. *Konkurs studentskykh naukovykh robit «Ukrainskyi vyzvolnyi rukh 1920-1950-kh rokiv»* [Students' contest of scientific researches «Ukrainian Liberation Movement of 1920-1950's»]. Retrieved from <http://www.cdvr.org.ua/content/konkurs-studentskykh-naukovykh-robit-ukrainskyi-vyzvolnyi-ruk-1920-1950-kh-rokiv> – 2017 [in Ukrainian].
24. *Diiialnist Tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu* [The activity of the Centre of liberation movement researches]. Retrieved from dspace.nbuv.gov.ua [in Ukrainian].
25. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: naukovyi zbirnyk* [Ukrainian liberation movement: scientific collection]. (2004), 3, 303 s. [in Ukrainian].
26. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: naukovyi zbirnyk* [Ukrainian liberation movement: scientific collection]. (2006), 8, 312 s. [in Ukrainian].
27. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh. Do 100-richchia vid dnia narodzhennia Romana Shukhevycha* [Ukrainian liberation movement. To commemorate the 100th day since the birth of Roman Shukhevych]. (2007), 10, 352 s. [in Ukrainian].
28. *Dokumentalna vystavka «UPA: istoriia neskorenykh»* [Documentary exhibition «The UPA: history of the unconquered»]. Retrieved from www.cdvr.org.ua/.../knyha-vidhukiv-na-fotovystavtsi-«upa-i... [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.12.2019.